

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad

Cilt / Volume: 16 - Sayı / Issue: 32 - Yıl / Year: 2021
Mart/March - Yaz / Summer

ISSN: 1306-4223

16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla İstanbul Haneleri

Istanbul Dwellings from the 16th to the 19th Century

Sibel GÜRSES SÖĞÜT

Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Assist. Prof. Dr. Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture
Department of Urban and Regional Planning

sibel.gurses@msgsu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5536-7131>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28.09.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 16.12.2020

Cilt / Volume: 16, Sayı / Issue: 32, Sayfa / Pages: 311-336

Atıf / Cite as: Söğüt Gürses, S. (2021), 16. Yüzyıl'dan 19. Yüzyıl'a İstanbul Haneleri

[*Istanbul Dwellings from the 16th to the 19th Century*] Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-*Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization*, 16/32: 311-336.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla İstanbul Haneleri

Öz

İstanbul hanelerine ait bilgilere, Osmanlı'nın kaydettiği defterlerden ulaşabiliyoruz. 16.yüzyılda tutulan İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, birincil kaynakların en eskisidir. Bu defter, İstanbul'da sur içindeki konut ve dükkânların dağılımını gösterir. Yaşam birimlerinin, kendi aralarındaki dizilimi yanında, bu birimlerin, içinde yer aldığı mahalledeki diğer birimlerle ilişkisini de sergiler. Böylelikle mahallenin kent içindeki konumuna bağlı olarak, birimlerin yoğunluğu, büyüklüğü ve bir araya geldiklerindeki farkları da saptama olanağı vermektedir. Ne var ki, Maliye Nezareti defterleri arasında bulunan, Osmanlı'nın vergilendirmeye bağlı emlak kayıtlarını içeren, 1874 tarihli Vâridât Muhasebesi Defterleri, 19.yüzyıl'da konutunun, mimari özelliklerini, sahibini, vakıf sahibini, komşu parsel bilgilerini, numaralarıyla ve sokağın hangi yüzünde yer aldığını, dahası dönemin haritaları üzerindeki yaklaşık yerini bulmaya olanak veriyor. Bu çalışmada, sözü edilen defter kayıtları kaynak alınarak, haneler özelinde, İstanbul suriçinde seçilen mahallelerin mekânsal dönüşümüne örnek bir değerlendirme amaçlanmıştır. Farklı konumlarda yer alan mahallelerin, kimisinde yangınlar sonucunda modern anlayış doğrultusunda gerçekleştirilen planlamayla birlikte sokak isimleri de değişimin göstergeleridir. Böylelikle, koruma bağlamında kaybolan mimari eserler ve kent dokusunu saptamak mümkün olmuştur. İstanbul hanelerini birkaç mahalle üzerinden tanımlamanın yetersiz olduğu bilinciyle, geliştirilecek çalışmanın bir adımı olarak değerlendirilmesini umuyoruz.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Dönemi, İstanbul haneleri, mahalle, emlak kayıt.

Istanbul Dwellings from the 16th to the 19th Century

Abstract

Ottoman registers offer ample information about Istanbul dwellings. The oldest primary source is the Tax Register of Istanbul Foundations kept in the 16th century. This register shows the distribution of residences and shops within the city walls of Istanbul. It also displays the arrangement of the dwelling units among themselves, as well as the relationship of these units with other units in the neighborhood where they are located. Thus, it gives the opportunity to determine the density and size of the units and the differences in how these units come together, depending on the location of the neighborhood in the city. However, the Finance Ministry's Revenues Books (Vâridât Muhasebesi) dated 1874, which include the Ottoman land registry for taxation purposes, shows the architectural features of the house, owners, foundation owners, neighbor parcel information, door numbers and which side of the street they belong to, and also it allows to find property's approximate location on maps in the 19th century. In this study, it is aimed to evaluate an exemplary assessment of the spatial transformation of the selected properties in the Istanbul city walls, based on the

mentioned book records. In some of the neighborhoods located in different locations, the names of the streets are also signs of changings with the modern planning approaches carried out as a result of fires. In this way, it is possible to detect the lost architectural pieces and urban texture in the context of conservation. Acknowledging the limitations of an analysis which focuses on a few neighborhoods to define Istanbul dwellings from the 16th century to the 19th century, this study hopes to be the first step of a more comprehensive study.

Keywords: Ottoman Period, Istanbul dwellings, neighborhood, land registry.

1. Giriş

İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından sonra, şehrin gelişmesinde cami, medrese, mektep, aşhâne ve tabhâne gibi önemli ihtiyaçları karşılayan yapılardan oluşan, günümüzde "külliye" olarak anılan "imaret, sistemin temel kurumuydu (Ergin, 1936). Yeni yerleşiklerin imaret etrafını seçmeleri, bu kurumun, yerleşmenin kurucu ögesi olduğunu kanıtıyor.

15.yüzyılda, mahalleler, külliye merkez alan nahiyeler içinde yer alıyordu. Birincisi Ayasofya Nahiyesi olan nahiyelere, 16.yüzyılda Sultan Selim Nahiyesi de ekelenerek sayıları on üçe çıkmıştı. Bu sistemde imareti desteklemek için de gelir getiren kervansaray, bedesten, aşhâne, kapan, dükkânlar, haneler, mülkler, vakfedilmişti (İnalçık, 2017). 16.yüzyıl İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde (Barkan ve Ayverdi, 1970) nahiyeler, mahalleler ve vakıf mülkleri yazılıdır. Tahrir defterini esas alarak İstanbul evlerini inceleyen araştırmacılar, evi oluşturan birimleri ve işlevlerini, bunların bir araya gelme biçimini değerlendirmişlerdir (Yerasimos, 2006; Tanyeli, 2006). Bu dönemde, nahiyelerin homojen bir yapı göstermediği görülmüştür. Örneğin Ayasofya Nahiyesi'nin Haliç'e bakan kuzey bölümü daha yoğun, Hipodrom'un eteklerinde Bizans Büyük Sarayı'nın olduğu, kesimin daha seyrek olduğu, Topkapı Sarayı'na komşu mahallelerde varlıklı kesimin oturduğu, halkın daha çok limana yakın yerleştikleri, merkezde yer alan Mahmud Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa Nahiyeleri'nin ticaret ağırlıklı olduğu araştırmalarda belirtiliyor (Yerasimos, 2006). Bu defterde, ikamet edilen birimler dışında, çevresindeki yapıları, sokak tiplerini, bahçeleri ve kent içindeki dağılımını okumak mümkün olduğu gibi ev sahiplerinin sosyal statülerini yorumlamak da olanaksız gözükmez.

18.yüzyılda tutulan Ahkâm Defterleri'ni inceleyerek bu dönemin vakıf mülkleri üzerinden İstanbul'da evler, arsalar, sahipleri, kıymetleri ve kent içindeki dağılımını ve istibdâl hükümleriyle vakıf ve şahıs mülklerin değiş tokuşunu ortaya koyan çalışma da öncelikle daha geniş bir perspektifle ekleniyor (Özkaya, 2015). Ancak, bu dönemdeki vakıf sistemi, günümüzdekinden farklı bir hane sahipliğini, icareteyn usulüne göre,

yaşanılan binanın hak sahipliği anlamına gelen bir kiralama türünü işaret ediyor (Akgündüz, 2000).

Bu yazı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Maliye Nezareti defterleri arasında bulunan, Osmanlı'nın yeni vergi sistemi doğrultusunda, 1874 tarihli Vâridât Muhasebesi Defterleri'ne göre, İstanbul'da semtini, mahallesini, sokağını, emlak sahibini ve gediğini, emlak cinsini ve kıymetini, vakıf sahibini ve çevresindeki yapıları içeren kayıtları esas alarak, mekânsal dönüşüme yönelik çalışmalara katkı amacı taşımaktadır. Yazıda, kaynak alınan arşiv belgeleri dönemin haritasıyla (Ayverdi, 1978) birlikte incelenerek, bir tür mahalle sınırı niteliğindeki sokaklar, bu haritada gösterilecektir. Bu yöntem, kaybolan kent dokusunu, mimari eserleri ve hanelerin değişimini değerlendirmeye yardımcı olmuştur. Yazıda, söz konusu defterlerden, İstanbul'da sur içinde, Marmara kıyılarında, Ahırkapı semtinde Akbıyık, Langa-i kebir semtinde İnebey, Yedikule'de Kürkçübaşı Hüseyin Ağa, Şehzadebaşı'nda Fevziye Mahalleleri seçilmiştir. Bu seçimde, Marmara kıyılarında, kentin güneyinde, güney-batısında, güney-doğusunda, Haliç kıyısında kentin kuzey-batısında ve merkezde olmak üzere mahallerin beş farklı konum ve farklı etnik yapıda olması etkili olmuştur. Bunların arasında, Ahırkapı'da Akbıyık ve Fener'de Tahata Minare mahalleleri Fatih Dönemi'ne uzanır.

İstanbul'da, 16.yüzyıl evlerini, evi oluşturan birimleri, bu birimlerin kent genelinde dağılımını, eve ait terimleri inceleyen çalışmalardan yola çıkarak, modernleşme sürecinde, yaşam birimlerinde belirmeye başlayan yenilik ve beklentileri ortaya koymak önem taşımaktadır. Mekânı tarif eden sözcüklerin anlamı da, mekânın kendisi gibi süreç içinde değişkenlik gösterebiliyor. Bu nedenle iki bölümden oluşan yazının ilk bölümü, "16.Yüzyıldan 19.Yüzyıla Konuta İlişkin Terimler", ikincisi de kentin farklı semtlerinden seçilen beş mahalle örneği üzerinden ele alınacak olan "19.yüzyılda İstanbul Haneleri" dir.

2. 16. Yüzyıldan 19.Yüzyıla Konuta İlişkin Terimler

Bu bölümde, 16.yüzyıl evlerini ve dağılımını, tahrir defteri üzerinden araştıran Yerasimos'la devam etmekte yarar var. Yerasimos'a göre, 16.yüzyılda İstanbul sur içinde, evlerin çoğunluğu tek katlı, avluluydu. Büyük evlerde çift avluya (iç ve/veya dış avlulu) rastlamak da mümkündü (Yerasimos, 2006). Bahçeli evlerin, bostanların yoğunlaştığı kentin batı kesiminde olduğunu tahmin etmek zor olmaz. Bu dönemde, *hane*¹ sözcüğü, oda manasında kullanılırken, *hânehâ* ise odalar, *hane-i süflî* ve *hane-i tahtanî*, zemin kattaki odaları, *hane-i fevkanî* ve *hane-i ulvî* ise üst kattaki odaları ifade ediyor. Osmanlı mimarisinde 18. ve 19.yüzyıllarda kullanılmaya başlanan *sofa* terimi, 16.yüzyılda ise *eyvan* ya da *veranda* olarak anılan, odalar arasındaki geçiş mekânını işaret ediyor (Yerasimos, 2006). Ancak *hane* sözcüğünün bazı vakıf kayıtlarında, bütün evi ifade etmekte kullanıldığı da belirtiliyor (Tanyeli, 2006). Bu dönemde, hane terimi, yalnızca

¹ fârisî, hâne: arabîde beyt, türki'de küçük oda anlamında kullanılıyor (Efendi, 2005)

“oda” anlamına gelmiyor. Örneğin, 19.yüzyılda emlak kaydının tutulduğu defterlerde, emlak türlerinden biri olan “hane”, müştemilâtı, başka bir deyişle onu oluşturan birimleri, oda, sofa, kuyu ve mutfağı da içeriyor. Avlu ya da bahçe gibi kapalı olmayan birimlere sahip olanlar ise, *hane ma bahçe* ya da *hane ma avlu* gibi ayrıca belirtiliyor. Hane, tek bir odadan da oluşabiliyor.

16.yüzyıl konutlarında, mutfak olarak ayrılmış bir mekân pek yaygın değil. Dolayısıyla, bu dönemde, mutfak biriminin konforla ilişkisi de artıyor (Tanyeli, 2006). Mutfağın varlığı, 19.yüzyılda seçilen mahallelere göre değişkenlik gösteriyor. Örneğin Yedikule’de Kürkcübaşı Hüseyin Efendi Mahallesi’nde, mutfak birimi yokken, seçtiğimiz, diğer mahallelerin tümünde mutfak birimi mevcut. 19.yüzyıl haneleri arasında bu çalışma kapsamında seçilen hanelerde, 1 odadan, 12 odaya kadar değişen, genellikle kuyu ve mutfağa sahip bir yapı görülmektedir. Bu durum, modernleşme sürecindeki “ev” ögesinin konforunda, kent genelindeki arayışın ve eşitliğin karşılığı olmalıdır. Zira Terkos Gölü’nden kente su taşımaya öneren Mühendis Ternau ve Hariciye Tefrişatçısı Kâmil Bey’e, su dağıtım izninin 1874’te verildiğini biliyoruz. İlk olarak, Altıncı Daire sınırlarında Galata’da başlayan çalışmalar, Haliç’in batısına ve Boğaziçi’nin Rumeli yönündeki semtlere şebeke döşenerek devam edecektir (Öztürk, 2018). Dolayısıyla, İstanbul suriçindeki her haneye su temini bu tarihten sonra gerçekleşmişti.

3. 19.Yüzyılda İstanbul Haneleri

19.yüzyılda modern devlet yapılanmasında yeni kurallar inşasıyla, toplumun tümünü kapsayan standartlar oluşturulması yoluna gidilmişti. Bunun örneklerinden biri de mülkiyet hakları ve kullanımına ilişkin yaptırım uygulamalarıydı. Bu nedenle, devlet, yeni arazi ve mülkiyet haritasını vergilendirmeye yönelik kayıt altına almıştı (Kaya ve Terzibaşoğlu, 2009). Vergilendirme sistemi ve standartlaştırma arayışının kentin yeniden imarıyla ilişkili olduğunu da göz ardı etmemek gerekiyor. İşte, Osmanlı’nın 16.yüzyıldan 19.yüzyıl sonlarına kadar gerçekleştirdiği, vergi sistemi ve kaydetme uygulamaları ile bugün dönemin sosyo-mekânsal verilerine de ulaşabiliyoruz.

İstanbul Bizans Dönemi’nden beri yanan ve yeniden inşa edilen bir kenti. Ancak, 19.yüzyılda modern bir anlayışa sahip yeni yapılanma sürecine girildiğinde inşa yönteminin değiştiği görülüyor. 19.yüzyıl ortalarındaki Aksaray yangını, yangınların kent üzerindeki etkisinin ilk örneğidir. Zira bu yangınla birlikte önceki dönemin imar anlayışından farklı olarak, kentin bilinen geleneksel yöntemlerle yeniden imarı yerine, bambaşka bir anlayışla planlı imar dönemine giriliyor. İtalyan şehircilik uzmanı Luigi Storari’nin, kentin eski giriftokusu üzerine, geometrik yapı adaları etrafında birbirini kesen sokak sistemi ve standart parselasyonla oluşturduğu Aksaray yangın yeri örneğiyle birlikte, yeni bir plan anlayışının kapısı açılmış oldu. Ne var ki, öncesinde, 1848’de, planlamaya temel oluşturacak ilk yapılaşma tüzüğü (Ebniye Nizamnamesi) çoktan yazılmıştı. Yanısıra, modernleşme yanlısı bir yönetim

anlayışıyla, kuralları uygulamak ve denetlemek üzere, 1855’de İstanbul’da, ilk olarak yabancıların da ikamet ettikleri Beyoğlu bölgesinde, Avrupalı tarzda örnek bir belediye kurulmuştu. Bu dönemde kentin on dört daireye ayrılmasına karar verilmişti (Ergin, 1995). Bir yıl sonra da ilk olarak Beyoğlu ve Galata semtlerinde emlak tahriri yapıldığı ve kadastral haritanın çıkarıldığı belirtiliyor (Kaya ve Terzibaşoğlu, 2009). Bundan başka, 1865 Hocaapaşa yangınının (Gürses Söğüt, 2015, 2019) kent merkezinde büyük bir alanda yarattığı tahribattan sonra, yangın yerlerinin planlı imarı yanında, inşa edilen emlakların yeni vergi sistemine dâhil edilmesine de aracı olduğu da göz ardı edilemez. İleri tarihte, Dersaadet Belediye Nizamnamesinin 3.maddesince boş arsalar, binalar ve emlakın dökümünün yapılması öngörülerek 1874’te İstanbul’da emlak tahiri yapılmıştı (Kaya ve Terzibaşoğlu, 2009). Emlak kayıtlarının yapıldığı dönemde, kimi semtlerde planlanlı imar uygulamaları başlamıştı. Defter kayıtlarında imar edilen ya da edilmeyen sokakları saptamak mümkün olmaktadır.

Bu bölümde, çalışmada kaynak alınan, söz konusu 1874 tarihli Vâridât Muhasebesi Defterleri arasında, kayıtları seçilen mahallelerdeki İstanbul haneleri özelinde, günümüzde kaybolan ya da süreklilik gösteren kentsel ve mimari öğeler değerlendirilecektir.

Planlı yangın yerlerinde yeni açılan geniş cadde/sokaklara bağlantıyı sağlamak amacıyla, kentin yangın geçirmeyen semtlerinde kimi sokakların genişletildiği biliniyor (Gürses Söğüt, 2016). Böylelikle kentin en çok değişime uğrayan ögesinin “sokak” olduğu anlaşılıyor. 16.yüzyılda, sokaların *tarik-i amm* ya da *tarik-i hass* olarak isimlendiriliyor. İlki herkesin kullandığı yolu, *tarik-i hass*, birkaç eve ulaşan çıkmaz sokakları, işaret ediyor (Devellioğlu, 1949, 1993). Planlı yangın yerlerinde, çıkmaz sokakların ortadan kaldırıldığı, tersine planlama yapılmayan mahallelerde, bu tür sokakların varlığını sürdürdüğü anlaşılıyor. Tüm bu verilere sahip defterlerde, emlakların, eski ve yeni numaralarıyla, üzerinde yer aldıkları sokak/caddenin hangi tarafında olduğunu ve komşu parsellerin mülkiyet tanımlarıyla, konumlarını belirlemek mümkündür. Hanelerin içerdiği yaşam mekânları, hanenin konforunu yansıtmaktadır. Hane sahiplerinin sosyal statüsü, içinde yer aldıkları mahalle ya da sokağın profilinde belirleyicidir. Bu yazıda, bu bilgilerin tümünün aktarılması mümkün olmadığından, genel bir açıklamayla birlikte birkaç örnekle yetinilecektir.

1855’de Belediye kurulduktan hemen sonra, Parisli Mösyö Pier Duran² İstanbul sokaklarına, meydanlara, dükkân ve evlere isim ve numara verilmesini teklif etmiş, ancak reddedilmişti.³ 1859’da Beyoğlu’nda kurulan Altıncı Belediye Dairesi’nin cadde ve sokak düzenlemelerini belirleyen, “Zokaklara Dair Bir Nizamname” yürürlüğe girmiş ve sokaklara çoğunlukla mükerrer isimler

² Belgedeki gibi yazıldı.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). HRT.MKT.d.100.31, 5 Cumaziyevvel 1271[24 Ocak 1855]

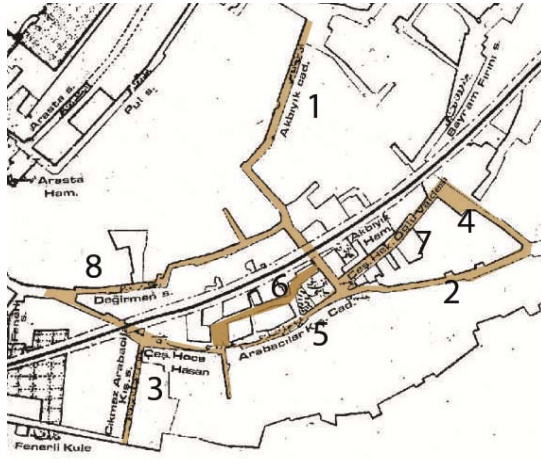
verilmişti (Seyitdanoğlu, 1996). İleride 1927 Nüfus sayımında, Osman Nuri Ergin, sokak isimlerinin millileştirilmesi ve mükerrer olanlara yeni isim verilmesi çalışmalarında yer almıştı (Ölçer, 2014). İlaveten, İstanbul’da bölge, mahalleler ve dairelelerin bölüştürülmesi, 17 Şubat 1926’da, Vilayet Belediye Kanunu’na yapılan ilave kanunla başlatılmış ve 600’den fazla mahallenin sınırları birleştirilerek, mahalle adedi 192’ye düşürülmüştü. Bunun 114 adedi İstanbul sur içinde yer almaktadır (Ölçer, 2014). 1934’de Osman Nuri Ergin tarafından hazırlanan İstanbul Şehir Rehberi 1926’dan sonraki değişimi yansıtır. 19.yüzyıldaki hanelerin üzerinde yer aldıkları sokakların, günümüzde hangi mahallelerde yer aldığını, değişen sokak isimlerini ve bir biçimde ortadan kaldırılan sokaklarıyla kent dokusunu analiz etmek için, 1874 emlak tahriri, 1934 İstanbul Şehir Rehberi’yle birlikte çalışılmıştır.

3.1.Akbıyık Mahallesi⁴

Akbıyık Mahallesi, günümüzde, Fatih ilçesi, Sultanahmet ve Cankurtaran mahallelerinin sınırları içinde dağıtılmıştır. Fatih Dönemi mahallelerinden, Akbıyık Mahallesi, Ayasofya Câmî nahiyesinde, Ahırkapısı’nın batısında, demiryolu ile sahil arasında tanımlanıyor (Ayverdi, 1958).

16.yüzyılda “Mahalle-i Mescid-i Akbıyık” ismiyle bilinen mahalledeki vakıf evlerden, bahçeli iki katlı odalar; avlulu sundurmalı tek katlı odalar; avlulu iki katlı odalar ve sofa etrafında tek katlı odalar gibi örnekler verilebilir. Avlu ve kenef hemen hepsinde yer almakla birlikte, odalar büyük olasılıkla avlu etrafında dizilmişti.

19.yüzyılda ise, Ahırkapı semtinde yer alan Akbıyık Mahallesi’nde kayıtlı, sekiz adet sokak/cadde bulunmaktadır (Şekil 1):

Şekil 1. Akbıyık Mahallesi’nde defterde kayıtlı olan sokaklar.

⁴ Maliye Nezareti’nde, BOA.ML.VRD.d.3789, numarada kayıtlı.

1. Akbıyık Caddesi'nde (günümüzde Ahırkapı Sokak) üzerinde 3 konak, 1 konak arsası, 1 keresteci dükkânı, 15 hane mevcut olduğu görülüyor. Bu cadde üzerinde yer alan ahşap hanelerin, genelde 3 oda, 1 sofa, 1 kuyu ve bir mutfaktan; bir konağın ise 20 oda, 6 sofa, 2 kuyu, 1 mutfak, 1 hamam, 1 mahzenden oluştuğu kaydedilmiştir. Topkapı Sarayı'na yakın mahallede yaşayan hane sahiplerinin isimlerine bakılacak olursa, 20 oda, 6 sofa, 2 kuyu, 1 mutbak, 1 hamam, 1 mahzenden oluşan konak sahibinin Ser kurena (başmabeynci) esbak(önceki) Fuad Bey Efendi, diğerleri, Bâb-ı âli'de hukuk-u meclis azasından müteveli Emin Efendi, Kule-i zemin katibi Ahmet Reşit Efendi, Katip Mustafa Efendi zevcesi Zekiye Hanım, Katibeden Şahap Bey, Ferikan keramından Mehmet Tahir Paşa hazretleri, gibi sakinleri devlet memuru ve paşalardan oluşuyor.

2. Arabacılar Kışlası Caddesi'nde (günümüzde Oyuncu Sokak) 1 çeşme, 3 hane arsası, 10 hane kayıtlı. Ahşap hanelerin 2/6 oda, 1/2 sofalı, kuyu ve mutfaktan oluştuğu, bu sokaktaki konutlara doğal olarak ahır biriminin de eklendiği görülüyor. Sokaktaki hane sahiplerinden birkaçı, Ahırkapı kapıcısı Mehmet Ağa, 6 oda, 2 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı hanenin sahibi Tersane-i amire evrak müdürü Hasan Efendi, 4 oda, 2 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı hane sahibi Şehremaneti çavuşlarından hacı Tahir Efendi validesi Hasnehal Hanım, Sultan Ahmet Han cami şerif kâhyalarından Ömer Efendi, Katibeden Hasan Bezmi Efendi, Askeri Şahane yüzbaşlarından hacı Ahmet Efendi'dir.

3. Arabacılar Kışlası Çıkmaz Sokağı'nda (günümüzde Oyuncu Çıkmazı) 1 konak, 2 hane arsası, 5 hane kaydedilmiş. Ahşap konutlarda 8 odalı konak ve 2 ile 6 oda arasında değişken odalara sahip haneler yer alıyor. Hane arsasının sahiplerinden biri Askeri Şahane canibinden Hacı İbrahim effendi, diğeri Tunuslu Mahmut Paşa hazretleri, örnek birkaç haneden 6 oda, 2 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı hane sahibi Eczacı el-hac İsmail Sadetin Efendi ve validesi, 8 oda, 3 sofa, 1 kuyu ve mutfaklı konak sahibi Zenci Hacı Mehmet Ağa, 2 oda, 1 sofa, 1 kuyu ve mutfaklı hane sahibi de Beyt-ül mal muhbiri Ahmet Bey olarak yazılıdır.

4. Keresteci Sokağı'nda (günümüzde Keresteci Hakkı Sokak) 1 çeşme, 4 hane arsası, 11 hane, 1 kabristan, 1 harap konak, 1 arsa, 1 tütüncü arsası, 1 bekçi arsası, 1 attar dükkânı, 1 bakkal dükkânı, 1 berber dükkânı kaydedildiği görülüyor. Ahşap konak 12 odalı, diğer konutlar, 3/4 odalı olarak değişkenlik göstermektedir. Çoğunluğu 3 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan hanelerin sahiplerinden, Balmumcu Cafer Ağa zevcesi Fatma Hanım, Merhum esham muhbiri⁵ Mehmet Emin Efendi zevcesi Ayşe Sıdıka Hanım, 4 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı hane sahibi mahalle imamı Mustafa Efendi, zevcesi Ayşe Hanım ve kerimesi Fatma Hanım, 3 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı hane sahibi Hamal

⁵ Borçlulara senedi ihbar eden memur.

Bekri Ağa zevcesi Fatma Hanım örneklerden birkaçıdır. Bu sokakta haneler arasında dükkânlar da yer alır.

5. Cami Şerif Sokağı'nda 1 kabristan, 1 mektep, 6 hane mevcut olup, ahşap 2/3 odalı ve sofalı konutlar vardır. Hanelerin tümünde kuyu ve mutfak bulunur. Mektebin de ahşap bir yapı olduğu yazılıdır. Mektebin banisi Akbıyık Muhittin Efendi hazretleridir. Kabristan ise, Akbıyık Muhiddin Efendi Hazretleri'nindir. Çoğunluğu 2 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan hanelerin sahiplerinden, Bâb-ı Âli kavvaslarından Ahmet Ferhat Ağa ve Zevcesi Zihniye Zehra kadın, Yüzbaşı Hacı Ahmet Efendi, 4 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı hane sahibi Suhuf Mehmet Şakir Efendi verilebilir.

6. Cankurtaran Caddesi'nde 1 arsa, 1 hane arsası, 6 hane mevcuttur. Ahşap hanelerin biri 3, ikisi 2, ikisi 4 oda, 1sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşur. Üç odalı hane sahibi El-hac Arif Bey, 2 odalı hanelerden birinin sahibi Kiler-i hümayun hademelerinden İbrahim Tefvik, 4 odalı hane sahiplerinden biri Hatice hanım ve mahdumu İbrahim Tefvik Efendi, diğer hane sahipleri Emine ve İhsan hanımlardır.

7. Akbıyık Hamamı Caddesi'nde (günümüzde Akbıyık Caddesi) 1 Cami, 1 hamam, 5 hane arsası, 8 hane mevcuttur. Hamamın sahibi, Mustafa Rifat Efendi ibn Hasan Murat Efendi olarak kaydedilmiştir. Akbıyık Camisi'nin banisi Akbıyık Muhittin Efendi hazretleridir. 2/3 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan hanelerden birkaçının sahipleri, Sultan Ahmet Camisi imamı müderrislerinden hafız Ebubekir Efendi, Kolağası Mustafa, Bâb-ı Âli hademelerinden Feyzullah Ağa, Kanun çavuşlarından Ali Efendi'dir.

8. Değirmen Sokağı'nda (günümüzde Akbıyık Değirmeni Sokak) 1 konak, 4 hane arsası, 1 bahçe, 13 hane mevcut. 10 oda, 3 sofa, 2 kuyu, 1 mutfak, 1 taş oda, 1 hamama sahip bahçeli bir konak, 3/4 odalı ahşap konutlardan bir adet 10 odalı bahçeli bir hane da kayıtlıdır. Sahipleri Suhuf Mehmet Şükrü Efendi ibn İsmail Ali Rıza Efendi ibn Mehmet Emin olarak belirtilmiştir. Konağın sahibi Emine Latife Hanım bind İbrahim Edhem olarak geçmektedir.

Akbıyık Mahallesi'nde tamamı ahşap olan hanelerin büyük çoğunluğunun 2/3 odalı ve sofalı, ayrıca kuyu ve mutfaka sahip oldukları anlaşılıyor. Defterde, hanelerin yer aldığı arsaların ölçümleri verilmemiştir. Bu nedenle hanelerin ve odaların büyüklüğü konusunda sadece ahşap malzemedan yola çıkarak tahminde bulunabiliriz. Örneğin, ahşap çatkılı bir mekânın yapısal bakımdan ideal ölçüleri 3x3 mt boyutlardadır. Hanelerin bahçeleri ve avluları bulunmadığından bitişik nizamda evler olduğu düşünülebilir. Mahalle sakinlerini müslüman kesim oluşturmaktadır. 1874 emlak tahririnde, dönemin konforlu sayılabilecek bir mahallesinde farklı kat sayıları olan evlerin kat sayıları verilmiş. Akbıyık Mahallesi'nde bu bilgi verilmemesine rağmen, oda ve sofa adediyle, bağımsız mutfak birimine sahip evlerin, iki katlı olduğunu tahmin ediyoruz.

Hanım'a; 1 ahır, 1 sofa, 3 kuyu, 1 limonluklu bahçeli köşk Sabık Kürdistan muhasebecisi azatlı Rıza Efendi zevcesi Şerife Emine Salim Hanım'a aittir.

Eyice'nin (2011) çalışmasında, Fevziye Caddesi'nin yerinde Yeniçerilerin Eski Odalar denilen kışlaların bulunduğu belirtilmiştir.

2. Mahmudiye Çeşmesi Sokağı'nda, 6 bahçeli hane, 1 çeşme, 1 ma bahçe, 2 hane, 1 hallaç dükkânı mevcut olup, çeşmenin banisi Sultan Mahmut Sani hazretleridir. Bu sokaktaki bahçeli ahşap konutların, 6-10 odalı, sofalı ve 2 katlı olduğu kaydedilmiştir. Bahçeli konutların yüzölçümleri, 200 zira ve 1200 zira [684 m²] arasında değişkenlik gösteriyordu. Sokağın en büyük evi, Sultan II. Mahmut'un vakfettiği çeşmenin yanındaki, Yorgancı Ahmet Faik Efendi 'ye; 1275 zira [727 m²] arsadaki 2 katlı, 8 oda, 2 sofa, kuyu, mutfak ve ahırdan oluşan ahşap bahçeli evdi. İkincisi, 704 zira [400 m²] arsadaki, 2 katlı, 8 odalı, 2 sofalı, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan bahçeli ahşap hane, Müteveffa Rüstem Paşa zevcesi Ayşe Melike Hanım'ia aitti. Daha küçük ölçekli 650 zira [370,5 m²] arsada Veysel Efendi zade Hüsnü Efendi'ye ait 2 katlı, 9 odalı, 3 sofalı, kuyusu ve mutfağı olan bahçeli ahşap evin suyu da bulunmaktaydı. Rüsumat muhasebe katibesinden Tevfik Efendi'ye ve zevcesi Faika Hanım ait olan, sokaktaki tek bahçesiz ev, 400 zira [228 m²] arsa üzerindeki 2 katlı, 5 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşuyordu.

3. Burmalı Mescit ve Bukalı Dede sokaklarında, ilkinde hallaç, kahve, halı dükkânları, diğerinde bakkal dükkânı ve Bukalı Dede Türbesi vardır. Eyice (2011) Bukalı Dede Türbesinin bulunduğu yerde Bizans efsanesine dayalı bir zindan olabileceğini belirtiyor. Burmalı Mescit Sokağı'nda Reşit Paşa merhum harem kethüdası Hacı Hasan Ağa ve zevcesine ait bahçeli, suyu olan 340 zira [194 m²] arsada, 2 katlı, 6 oda, 2 sofa, kuyu, mutfak, ahırdan oluşan bir adet ahşap bir ev vardır.

Bakkal dükkânı iki katlı olup, iki odası vardır. Arşiv belgelerinden edinilen bilgilerle, İstanbul'a taşradan gelen ve çıraklık yapanların, çalıştıkları dükkânların odalarında ikamet ettikleri bilinmektedir.

4. Şehzadebaşı Caddesi kentin merkezini doğu-batı doğrultusunda kesen Bizans Dönemi'nden kalan (Mese) Caddesi'nin bir bölümü. Şehzadebaşı, bu dönemde, cadde üstünde, konut yerine, esnafların yer aldığı işlek bir güzergâh. Kayıtlarda, 2 manav, 1 attar, 9 basmacı, 14 tuhafiyeci, 9 terzi, 5 astarcı, 5 iplikçi, 1 yemenici, 2 pamukçu, 3 fincancı, 1 düğmeci, 1 marangoz, 1 sıvacı, 1 şekerci, 1 hurdacı, 1 duhancı, 2 berber, 1 attar, 1 ekmekçi, 1 ütücü, 1 saatçi dükkânı, 1 dükkân, selamlığa sahip 1 hane arsası, 1 attar dükkânı arsası, 1 bahçeli gazino, banisi İbrahim Paşa zevcesi Ayşe Sultan olan çeşme ve Şehzade Camisiyle Muvakkithanesi bulunur.

5. Usturacılar Sokağı'nda çoğunlukla gedik sahibi Usturacıların ve Çerağcılarının dükkanlarının bulunduğu görülüyor.

1. Yenikapı Caddesi'nde, bakkal, tenekeci, dunhancı (tütüncü), meyhane, gazino, ekmekçi, müskirat (alkollü içki) mağazası, fıçı, kahveci dükkânları, dükkân ve bekâr odası ve bir hane vardır. Daha çok ticaret ekseni olarak görünen Yenikapı Caddesi'nde, Hademe-i Asafiden Bekir Ağa veled-i Agop'un, iki dükkânından birisinin üstünde bekâr odası vardır. Bitişğinde Rafael'in meyhanesinin yanında 1 odalı Kasap Kostî'nin gazinosu yer alır. Caddenin tek hanesi, 3 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı ahşap hanenin sahibi ekmekçi dükkânının üstünde gedik sahibi Tevfik Efendi ve Zevcesi Hüsniye Hanım'dır.

Celali İsyânlarıyla, XVII. yüzyıl başlarında kırsal bölgeden kente göç eden bekârlardan (Yağcı, 2015) başka, çalışmak ya da öğrenim görmek için kente gelenler de oluyordu. Bu kişiler vakfa gelir getiren odalar dışında, medreselerde yer bulunana kadar hanlarda kalmak durumundaydı (Yerasimos, 2006). Ancak kefalet ve kayıt altına alma zorunluğu, yeni gelenler için yetersiz makânlar, hanların uzun süreli kullanımını zorlaştırmış (Çadircı, 1991) (Ersoy, 2001) , böylelikle dükkânların yanında, üstünde ya da altında *bekâr odaları* inşa edilmişti (Yağcı, 2015). Ancak, bekâr odalarının ailelerin ikamet ettiği mahallelerde tercih edilmediği biliniyor (Çokuğraş, 2016). Zira bu mekânların bir süre sonra halkın şikâyet ettiği, içki içilen mekânlar olmaya başladığı söylenir. Bu şikâyete örnek mahallelerden birisi de Langa İnebey mahallesidir (Çokuğraş, 2016). Çoğunluğu Rum ve Ermenilerin oluşturduğu esnafın arasında sadece kahve ve dükkân sahibi iki esnafın Müslüman olduğu görülüyor. Müskirat (içki) mağazası ve meyhane ve gazinoların ahşap olması, mahallenin bu sokağının henüz yangın geçirmediği ve 1848-49 tarihli Ebniye Nizamnameleri'ndeki (Denel, 1982) yaptırımların uygulanmadığını gösteriyor.

2. Bostan Yolu'nda 4 hane, fıçı dükkânı, Haçatur'un gazinosu, dükkân, müskirat mağazasını okuyoruz. Hanelerden biri, müskirat mağazası sahipleri, Yovan veled-i Manol oğulları Kosto Vasil ve Manol karındaşı Mihâl, hemşiresi Markarsin; diğeri de kahve dükkânı sahibi Hakim Rıfat Efendi'dir. Hane sahiplerinin hissedarları aile bireyleridir.

3. Miarahor Hamamı Caddesi'nde ahşap haneler, bakkal dükkânı, tenekeci dükkânı, bekâr odası, dükkân, meyhane, gazino, ekmekçi dükkânı, bakkal, dunhancı, müskirat mağazası, fıçı, fırın, fesçi, kunduracı, aşçı, camcı, eskici dükkânları arasındadır. Dükkânların çoğu kâgir ya da yarı kâgirdir. Dükkân sahiplerinin bir kısmının mahalledeki hanelerde ikamet ettiği anlaşılıyor. Mahalle sakinlerinden örnek verilecek olursa, kahve dükkânı sahibi Süleyman Paşazade Mehmet Fuat Bey, 80 zira [46 m²] arsada, 6 oda 2 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan ahşap hanede ikamet etmektedir. Aya Todori Kilisesi akarı fırın, Taşçı Odis'in fesçi dükkânı yanında, 180 zira [105 m²] arasında 6 oda, 1 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaklı ahşap hanesi de yer alır.

Mirahor Hamamı Caddesi'nin doğusu, 1873'de Büyük Langa yangınıyla (Ergin, 1995) yeniden planlanmıştı.⁸ Bu nedenle, sokaktaki kâgir dükkânlar, planlamadan sonra inşa edilmiş olmalıdır.

Osmanlı mahallelerinin etnik farklılıklara göre oluştuğu biliniyor. Ancak, İnebey Mahalesi'nde esnafın farklı etnik karakter sergilediği açık. Rum kunduracı dükkân sahipleri yanında, müslüman ekmekçi ve kahveciler yer alıyor. İnebey Mahallesi'nin değişimi, 1911 Aksaray büyük yangınıyla (Ergin, 1995) gerçekleşmiş, burada dönemin davetli şehircilik uzmanı André Auric tarafından yapılan planlamayla, eski mahalle dokusu ortadan kalkmış, 1944'de açılan Atatürk Bulvarı ise semti değiştirmişti.

3.4. Tahta Minare Mahallesi⁹

Tahta Minare Mahallesi, günümüzde, Fatih ilçesinde, Kâtip Muslihittin ve Tahta Minare mahallelerinin sınırları içinde dağıtılmıştır. Fatih Dönemi'nde Ali Paşa Nahiyesinde "Tahta Minare Mescid-i Mahallesi" ismiyle anılan mahalle, Balat'ta çarşı içini kaplıyor. Mahalle, 1922'den sonra Fener semti içinde yer almıştır.

16.yüzyılda, mahallede, avlulu ve kenifli tek katlı haneler, yine bahçeli kenifli tek katlı haneler, tek katlı ve iki katlı avlulu ve bahçeli hanelerin vakfedildiği görülüyor. Bu dönemde avlulu evlerin çoğunlukta olduğunu anlaşıyor (Barkan ve Ayverdi, 1970).

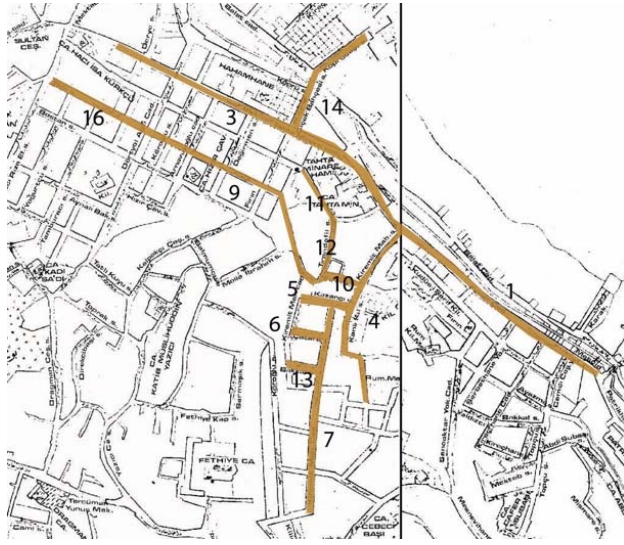
1861'de, Balat Kiremit Mahallesi'nde çıkan yangında 100 hane, 1866'da Tahta Minare Mahallesi'nin de yer aldığı Balat dâhilinde çıkan yangında, 500 hanenin yandığı bilinmektedir (Ergin, 1995). Bu yangından sonra, yangın yeri, geometrik yapı adaları etrafında, birbirini dik açıda kesen sokak sisteminde planlanmıştı. Planın, 1854 Aksaray yangın yerini planlayan Şehircilik uzmanı Luigi Storari'nin yaklaşımını yansıttığı açık. Storari'nin 1855-1863 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu yıllarda, yanında çalışan Türk mühendislerin bu yaklaşımı benimseyerek, ilerideki planlama çalışmalarında uyguladıkları belirtiliyor (Gürses Söğüt, 2019). 1877'de Balat'ta, Mahkeme Altı olarak bilinen Surp Hreşdagabet Kilisesi'nin sınırındaki yangın alanı, planlı olarak yenilenmişti. 1874 tarihinde emlak tahriri yapılırken, mahallede kaydedilen sokakların bir kısmı planlanmış alanların içinde kalmaktadır. Bu dönemde, Tahta Minare Mahallesi'nde kayıtlı 16 adet sokak/cadde bulunmaktadır (Şekil 4).

1. Fener Caddesi'nde (günümüzde Mürsel Paşa Caddesi), 33 hane, 8 hane arsası, 1 kömürcü mağazası, 1 çeşme kaydedilmiştir. Mahallede konutların çoğunun bu cadde üzerinde yer aldığı anlaşıyor. Bir tarafında, sur duvarına bitişik hanelerin dizildiği caddedeki ahşap haneler, 2/3 katlı, 3/4/5 odalı, 1/2

⁸ İAK (İstanbul Atatürk Kitaplığı), Hrt-Gec-000849, Hrt-Gec-000953.

⁹ Maliye Nezareti'nde, BOA.ML.VRD.d.3828, numarada kayıtlı.

sofalı, kuyu ve mutfaka sahiptir. Hanelerin üzerinde yer aldığı arsalar 40-100 zira [25-57 m²] arasında ölçüdedir. Bahçeli ve avlulu olmayan evlerin bitişik nizamlı olduğu anlaşılıyor. Fener Caddesi'nde 56 numarada kayıtlı olan 100 zira [57m²] arsada, 3 katlı, 8 oda, 1 mutfak, 1 kuyu, 1 mahzenden oluşan, bir tarafında bakkal Vasilaki'ye; bir tarafında hisar duvarı ve diğer tarafında Kömürcü Osman Ağa hanesine bitişik kâgir hane "yeni dünya" lakaplı Dimitri Kalfa'ya aittir. Fenerli Dimitri Kalfa, 1865 Hocapaşa Yangınından sonra¹⁰, yangın yerindeki uygulamalarda; 1866'da Feshane-i Âmire yangınından sonraki onarımlarda (Boyacıoğlu, 2019); 1869'da Bâb-ı Âli onarımlarında; Gümrük binaları inşaatlarında (Çelik, 2010) çalışmış olan, dönemin önde gelen kalfalarındandı. Dimitri Kalfa'nın yanısıra, Vasilaki, Yorgi, Kosta, Pandeli, İstavri ve Yani kalfaların da evleri Fener Caddesi'nde bulunmaktadır.

Şekil 4. Tahta Minare Mahallesi'nde defterde kayıtlı olan sokaklar.

2. Köprü Başı Caddesi'nde (günümüzde Hızır Çavuş Köprü Başı Sokak), 8 hane, 2 Yahudhane, 4 Hane arsası, 2 avlulu hane, 1 kasap dükkânı, 1 halı dükkânı, çeşme, Aya Yorgi kilisesi (Aya Yorgi Kilisesi nam-ı diğer Kudüs'ün, bir tarafı Sancaktar Yokuşu bir tarafı Ulah Kilisesi¹¹ ve bir tarafı Kiremit Mahallesi Caddesi olup, banisi Rum milleti olarak yazılmıştır), 1 yorgancı, 1 kuyumcu, 1

¹⁰ BOA.MF.MKT.d. 15/66. 18 Şevval 1290 [9 Aralık 1873]

¹¹ Defter kayıtlarındaki Ulah Sarayı Kilisesi: Theotokos Moukhliotissa/Panaghiotissa olarak bilinen, Yonca planlı tipte inşa edilmiş bir kilisedir (Eyice, 1963). Fener semtinin, Haliç'e bakan yamaçlarında, bir dönem mezarlık olarak kullanılan alanda, kilisenin yerinde, önceleri, 7.yüzyıldan itibaren İmparator Maurikos'un kızları için, kurulan kadınlar manastırı, 11.yüzyıl başlarında erkek manastırı yer alıyor. 13. yüzyıl Latin Dönemi'nde manastırlar ortadan kalkıyor. 13. yüzyıldan sonra önce bir düğ tarafından yeniden inşa edilerek, sonraları VIII.Mikhail'in kızı, Moğol hükümdarı Abaka'nın karısı, Maria Palaiologina tarafından alınmış ve genişletilmiş olduğu belirtiliyor. İstanbul'da camiye dönüşmemiş tek kilisedir (Müller-Wiener, 2001).

marangoz, 2 kunduracı dükkânları, 1 müskirat mağazası, 1 simitçi fırını kayıtlıdır. Buradaki hanelerin çoğu, 2/3 katlı, 2/3 odalı olup, 1/2 sofalı, kuyu ve mutfığa sahiptir. Hanelerin ikisi 5 ve 6 odalıdır. Birkaç ahşap dükkân ve hane arasında, kâgir dükkân ve haneler de vardır. Kudüs Rum Patrikhanesi, olarak anılmasının nedeni, Kudüs Rum Patriklerine mahsus olmasındandır (Hovhannesyan, 1996).

Yahudhaneler, Musevilerin birlikte yaşadıkları çok katlı ikametgâhlar olarak biliniyor. Köprü Başı Caddesi'nde, 400 zira [228 m²] arsada 10 odalı, bir tarafı Ali Rıza Efendi hanesi ve bir tarafı hisar duvarı ve diğer tarafı tarik-i amm (yol) Muyis veled-i İshak kule-i zemin mahalline müstakilen İncici Nesim'e ait olan; diğeri 130 zira [74 m²] arsada 6 odalı ve kuyusu bulunan, Mıgırđıç Karabet, Tasnuhi, İshak, Mikail, Matiyos arasında pay edilmiş ahşap Yahudhane'dir.

3. Tahta Minare Caddesi'nde (günümüzde Vodine Caddesi), 25 Hane, 4 Hane Arsası, 1 avlulu hane, 3 bahçeli hane 3 harap dükkân, 6 dükkân arsası, bahçeli kahve, yemci, fıccı, yemenici, kürekçi, saatçi, manav, kahve, eczacı, lanbacı, 8 halı dükkânı, duhancı, 3 bakkal, 3 berber dükkânı, türbe, mektep, kasap dükkânı, çeşme, yorgancı, terzi, attar, tönbekçi, camcı, tenekeci, ütücü, bakırcı, eğerci, hallaç, aşçı dükkânları, marangoz, köseleci, 11 kunduracı dükkânı, 8 müskirat mağazası, börekçi fırını, ekmeççi fırını, mevcut olduğu yazılmış.

Tahta Minare Caddesi, 1866 Balat yangınından sonra, ızgara planla yeniden imar edilen mahallenin kurucu eksenlerindedir. Çeşitli zanaat dalları, caddedenin, mahalle çarşısı olduğunu gösterir. Nitekim, Fatih Dönemi'nde "Balat çarşı içi" olarak tarif edilen bu eksenin, yangından sonra da işlevini sürdürdüğu anlaşıyor. Türbenin banisi Sadık Mustafa Efendi, ahşap mektep ve nim-kâgir (yarı kâgir) caminin ise Fatih Sultan Mehmet, hamamın banisi Hacı Halil Efendi'dir. Caminin yakınında ikamet edenler ve dükkân sahiplerinin müslüman diğerklerinin çoğunlukla Rum ve Musevi olduğu görülüyor. İki katlı, 2/3/5 odalı, sofalı, kuyu ve mutfığı olan ahşap hanelerin arasında, iki katlı 4/5/6 odalı 2 sofalı, kuyu ve mutfığı olan kâgir haneler de vardır. Ahşap dükkânların arasında yine kâgir dükkânlar görülüyor. Bahçesiz 2 katlı ve 3 odalı, mutfığı olan ahşap bir evin, ortalama, 55 m² lik taban alanda, odaların 4x4 ölçülerde olduğu tahmin edilmektedir. Caddedeki en büyük ev, bir tarafı Trandafil Sokağı, bir tarafı Külhan Sokağı, bir tarafı Zeynep hanım hanesi olan, 800 zira [456 m²] arsada 2 katlı, 12 oda, 3 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan bahçesinde suyu olan ahşap hane, Hamamcı el-hac Halil Efendi'nin ikametgâhıdır. Kâgir evlerden en büyüğü ise, bir tarafı Rıza Efendi'nin dükkânı, bir tarafı Köprübaşı Sokağı, bir tarafı Mehmet Efendi dükkânı ve diğerk tarafı tarik olan 120 zira [69 m²] arsa üzerindeki 2 katlı, 3 oda, 2 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan Duvarcı Mihal'in evidir.

4. Ulah Kilisesi Sokağı'nda¹² (günümüzde Badya Sokak), 10 Hane, 4 avlulu hane, 5 hane arsası, 8 bahçeli hane, Ulah Kilisesi, oda, duhancı dükkânı mevcut olarak görünüyor. Bir tarafı Kudüs Patrikhanesi ve bir tarafı Ulah Kilisesi Sokağı ve bir tarafı Mektep Sokağı (günümüzde Tevkii Cafer Mektebi Sokak) olarak tarif edilen Ulah Sarayı Kilisesi defterde, Avram Mali üzerine kaydedilmiş. Kilisenin içinde, 120 zira [68 m²] üzerine, 2 katlı, 4 oda, 1 sofa, 1 mutfaktan oluşan ahşap bir hane bulunuyor. Bitişğinde aynı alan üzerinde, aynı mimari birimlerle Papaz Ligor'un bahçeli iki ahşap evi yer alıyor. Hane sahiplerine örnek olarak, Çuhacı Panayotun kızı Elenika, Hatap tüccarından Eflaklı Danil, Tuhafiyeci Odidi Sefa, Fertekli Meyhaneci Kostantin verilebilir.

5. Kazancı Sokağı'nda (günümüzde Kazancı Selim Sokak), 13 hane, 4 hane arsası, 3 bahçeli hane olarak kaydedilmiş. Sadece konutların yer aldığı Rum sakinlerin ikamet ettiği bu sokakta, mahallenin diğer sokaklarında olduğu gibi, ortalama 2 katlı 3 odalı ahşap hanelerin taban alanı, 55 zira-120 zira arasında değişmektedir.

6. Çatal Sokağı'nda (günümüzde Çırak Sokak), 6 hane, 2 hane arsası görülüyor. Rum sakinlerin ikamet ettiği bu sokaktaki tüm haneler kâgirdir.

7. Kiremit Mahallesi Caddesi'nde (günümüzde Kiremit Caddesi), 9 Hane, 2 bahçeli hane, 5 hane arsası, attar dükkânı, meyhane, bakkal dükkânı, münhedm (yıkık) mağaza mevcut olduğu görülüyor. Çoğunluğu 30-50 zira [18-25 m²] arsada çoğu, 2 katlı, 2/3 odalı ahşap haneler oldukça minimal ölçülerle sahip olmalıdır. Bu haneler, Rum gedik sahipleri tarafından gelir getirmek üzere kullanılmış olabilirler. Gedik sahiplerine birkaç örnek verirsek, Bahçıvanoğlu Petro, Nikola kalfa, Yağcı Nikola zevcesi Erdekli Sultan, Çalgıcı Kosti, Frenkli meyhaneci Kostantin, Tüccar Yani'dir. Caddenin en büyük evi, bir tarafı Bakkal Sokağı, bir tarafı Kosti arsası ve bir tarafı tarikle çevrili, 260 zira [148 m²] arsada, 2 katlı, 5 oda, 2 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan, Dimitraki, Torasaki, Mariyore'nin bahçeli kâgir haneleridir.

8. Mahzen Sokağı'nda, avlulu ve bahçeli iki ev, ahır ve attar dükkânı yer almaktadır. Her iki hane sahibi de müslüman olup, hanelerden biri 125 zira [72 m²] lik bir yapı adasını kaplayan Katibeden Mustafa Ali'ye ait, 2 katlı, 6 oda, 2 sofa, 1 kuyu, 1 mutfaktan oluşan bahçeli kâgir hanedir.

9. Çorbacı Çeşme Sokağı'nda (günümüzde Çorbacı Çeşmesi Sokak), 2 hane, 2 avlulu hane, 4 bahçeli hane, 2 bitmemiş hane, çeşme, 3 hane arsası mevcuttur. Çeşmenin banisi, sokağa ismini veren Çorbacıbaşı'dır. Çeşmenin bir tarafında Rum sakinlerin, diğer tarafında Müslüman sakinlerin haneleri vardır. Müslümanların haneleri, sokağın Tahta Minare Camisi'ne yakın olan doğu ucunda olmalıdır.

---

¹² 1934 İstanbul Şehir Rehberi'nde Badya Sokak, günümüzde Çimen Sokak olarak anılıyor.

10. Fırın Sokağı'nda, 5 hane, 1 hane arsası mevcut olduğu görülüyor. Bu sokata tümü kâgir olan hanelerin, 1866 Balat yangın yerinin planlı imar uygulamaları sırasında yapıldığı, kimi sokak düzenlemelerinde, bir hanenin bulunduğu sokaktan, bir başka sokağa nakledildiğini, üç hanenin Tahta Minare'den, üç hanenin Külhan Sokak'tan Fırın Sokağı'na nakledildiği anlaşılıyor. Sakinleri Rum olan sokaktaki 2 katlı, 2/3 oda, 1/2 sofalı, kuyusu ve mutfağı olan hanelerin çoğu, 40-60 zira [20-34 m²] gibi minimal ölçülerdedir. Bu bilgilerle, planlamadan sonra inşa edilen evlerde, odaların ortalama 3x3m ölçülerde olduğunu söylemek mümkün.

11. Külhan Sokağı'nda (günümüzde Fener Külhanı Sokak) 7 hane, 10 bahçeli hane, üzerinde 2 hane arsası bulunmaktadır. Rum ve müslüman sakinlerin ikamet ettiği sokakta, 240 zira [137 m²] arsa üzerindeki 2 katlı, 8 oda, 2 sofa, kuyu ve mutfağı bulunan en büyük bahçeli ahşap hane, Duhancı Trandafil zevcesi Kotini'ye aittir.

12. Trandafil Sokağı'nda (günümüzde Akgül Sokak), 1 hane ve 1 bahçeli hane,

13. Bakkal Sokağı'nda (günümüzde Dindaş Sokak), 3 hane arsası,

14. Çiçek Bahçesi Sokağı'nda (günümüzde Çiçekli Bostan Sokak), 1 hane arsası, 9 Yahudhane, 2 çiçek bahçesi, 1 mağaza bulunmaktadır. Musevi sakinlerin ikamet ettiği sokakta, kâgir ya da yarı kâgir 2/3 katlı, 2/3 odalı, sofalı, kuyusu ve mutfağı olan yahudhanelerin, 1866 Balat yangınından sonra inşa edildiğini tahmin ediyoruz. Önceleri ahşap olarak inşa edilen Yahudhanelerin, bu dönemde, bu kez kâgir olarak inşasına devam edildiği anlaşılıyor.

15. Rıfat Efendi Sokağı'nda, 4 hane, 3 Yahudhane, 1 bakkal dükkânı vardır. Musevilerin ikamet ettiği sokakta, yangından sonra, tüm binalar, kâgir olarak inşa edilmişti.

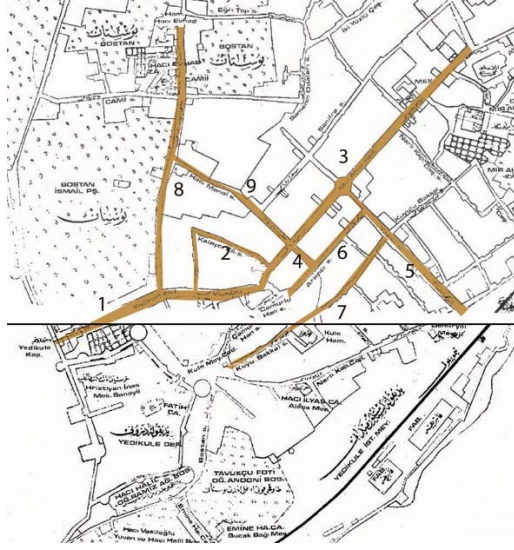
16. Yeni Sokak'ta (günümüzde Çilingir Sokak), 2 hane arsası ve bir bahçeli hane mevcut olduğu görülüyor.

19. yüzyılda, Fener Tahta Minaresi Mahallesi'nde 16 adet sokakta yer alan haneler ve sahiplerinin kayıtlarına göre, bu mahallenin bir kısmının 1866 Balat yangınından sonra planlanmıştır. Tahta Minare Camisi yakınında, mahalle sakinlerinin müslüman, Patrikhane çevresinde Rum, Tahta Minare Caddesi'nin kuzeyinde, sahile yakın bölgede, daha çok Musevilerin ikamet ettiği anlaşılıyor. Yangın yerindeki planlı imar uygulamasındaki ilk eksen, kâgir hanelerin en çok görüldüğü, Tahta Minare Caddesi olmalıdır. Bahçeli konutların bulunduğu Külhan Sokak'ta Rum ve Müslümanların birlikte yaşamasına, Tahta Minare Camisi ve hamamının bu sokakta yer alması neden olmuş olabilir.

3.5.Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Mahallesi¹³

Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Mahallesi, günümüzde, Fatih ilçesinde birleştirilen mahallelerle birlikte Kürkçübaşı Mahallesi'nin sınırları içindedir.

19.yüzyılda Yedikule semtinde yer alan Kürkçü Başı Hüseyin Ağa Mahallesi'ndeki 9 adet sokak/cadde bulunmaktadır (Şekil 5):

Şekil 5. Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Mahallesi'nde defterde kayıtlı olan sokaklar.

1. Yedikule Caddesi'nde, karakol, 4 hane arsası, 8 hane, ahır, bahçe ve ahır, samancı mağazası, bahçeli hane, dükkân, bahçe, kapı ve kabristan, muytap (dokumacı) dükkânı, kahve dükkânı, bakkal, arpacı, Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Camisi, attar dükkânı, baytar odası, dükkân arsası, berber, bakkal fevkinde hane, harap (hane, dükkân, ahır, semerci, berber), dolapçı, Nalbant, kalaycı, yemenici, abacı, duhancı, sütçü, börekçi, manav, han, eğerci, hallaç, müskirat mağazası kaydedilmiştir.

Bu dönemde, Yedikule kapısından kente girdikten sonra, caddenin sağında 54 yapı, solunda 39 yapı olduğu görülüyor. Caddenin sağındaki ilk yapı, mülkiyeti Ayşe Hanım'ın üzerinde görülen karakol olup, hemen ilerisinde Peştemalci Nuri Efendi'ye ait iki adet 60 zira [35 m²] arsa üzerinde ahşap 2 odalı ve sofalı tek katlı haneler, devamında, Martin, Aganik, Antan ve Resimci Agop kardeşlere ait 1100 zira [627m²] ve 60 zira arsada bahçe ve ahır, devamında, 100 zira [57m²] tek odadan oluşan ahşap hane, 130 zira [74 m²] arsada 4 odalı ve sofalı iki katlı, zemin katında dükkânı olan Ebe Ayşe Hanım'ın ahşap hanesi yer almaktadır. Resmci Agop'un 800 zira [456m²] bahçesi yanında, kule ve Altı

¹³ Maliye Nezareti'nde, BOA.ML.VRD.d.5061, numarada kayıtlı.

Parmak Ahmet Baba haziresi bulunur. 17.yüzyıl'da inşa edilen Kürkcü Başı Hüseyin Ağa Camisi'ne kadar, bu sokakta ahşap dükkânlar, biri 4 odalı ve 2 sofalı, çoğunluğu 2 odalı ve sofalı, ahşap haneler vardır. Sakinleri, Ermeni ve Müslümanlardan oluşan bu sokakta, Ermeni esnafın da ikamet ettiği 1/2 oda ve sofalı birkaç ahşap hane vardır.

2. Kalaycı Sokağı'nda (günümüzde Kalaycı Bedri Sokağı), 13 adet bahçeli hane, 1 hane arsası, 1 arsa, 1 hane mevcut olduğu görülüyor. Müslüman kesimin ikamet ettiği sokakta dükkân yer almıyor. Diğer mahallelerdeki gibi bu sokakta ahşap evlerin çoğunluğu tek katlı, 2/3 odalı ve sofalıdır. Sokakta, 2200 zira [1254m²] arsada bahçe içindeki en büyük ev, Yorgancı Mehmet Efendi'ye; 600 zira [342m²]arsada, 6 odalı, 2 sofa ve ahır olan bahçeli ahşap ev, Sabri Efendi'ye aittir. Tophane-i Amire Birinci Sanayi Alayının dördüncü tabur kâtibi Mustafa Rasim Efendi' nin de 5 oda ve 2 sofalı bahçeli ahşap evi bu sokakta yer alır. Sokağın Mirahor Caddesi'yle birleştiği tarafta, Duhancı Dimitri'nin 40 zira [23m²] tek odalı ahşap hanesi ve bakkal Yorgi'nin 600 zira arsası vardır. Rum kesiminin Mirahor Caddesi'nde ikamet ettiği düşünülürse, etnik birliktelik açısından anlaşılabilir bir durumdur.

3. Mirahor/İmrahor Caddesi'nde (günümüzde İmrahor İlyas Bey Caddesi), 6 müskirat mağazası, 1 na-tamam (bitmemiş) hane, 1 bahçeli hane, 6 hane, 1 duhancı dükkânı, 1 kahve dükkânı, 1 kasap, 1 harap yağhane, 1 eskici dükkânı kaydedildiği görülüyor. Ticari yoğunluğa sahip eksende 6 adet ahşap çoğu 2 odalı ve sofalı tek katlı haneler vardır.

4. Muytap (kıl dokuyan) Sokağı'nda (günümüzde Mutaf Sokak), müskirat mağazası, 3 hane, 1 bahçeli 1 hane, 1 hane arsası mevcut olduğu yazılmıştır. Rum sakinlerin yaşadığı sokakta, mahallenin diğer sokaklarında görülen, 2 odalı ve sofalı ahşap evler yer alıyor.

5. İstasyon Sokağı'nda (günümüzde Genç Ağa Sokak) , 6 hane, 1 bahçeli hane, 1 hane arsası,1 tenekeci dükkânı bulunmaktadır. Sahile giden sokağın sağında, İmam Hasan Efendi Sokağı'nın köşesinde, Kahveci Pandeli'nin 120 zira [69 m] arsada 3 oda ve sofalı ahşap hanenin altında 20 zira [10m²] lik tenekeci dükkânından sonra, Manifaturacı Yorgi kızı Asvasya'nın arsasının yanında, Bıçakçı Kırkor'un 4 oda ve sofalı ahşap hanesi vardır. Sokadaki tek yarı kâgir hane, Manifaturacı Aspiro'nundur.

6. İmam Hasan Efendi Sokağı'nda 17 hane, 5 berber dükkânı, han, 3 ahır, 1 harap ahır, 1 berber dükkânı arsası, 1 oda ve 1 ahır, 10 bahçeli hane, duhancı dükkânı, yemenici dükkânı, 3 dükkân, bakkal, samanlık, yorgancı, çilingir, kuru kahveci dükkânı, attar dükkânı, 4 hane arsası, 2 harap hane mevcut olduğu görülüyor. İstasyon Sokağı köşesinden batıya doğru gidildiğinde sokağın sağında 23 solunda 35 bina olduğu anlaşılıyor. Müslüman, Rum ve Ermeni sakinlerin bulunduğu sokakta dükkânlar hanelerin altında yer alıyor. Bu nedenle, her ne kadar kat adedi belirtilmese de 2/3/4 oda ve 1/2 sofalı ahşap

hanelerin iki katlı olduğu anlaşılıyor. Sokakta, ortalama 30 ziralık ahşap dükkânların üstünde yer alan hanelerin ölçümleri yaklaşık 100 ziralık [57 m²]; sokağın solunda, 1500 zira [855m²] arsada bulunan, Tüfenkhane ambarı kâtibesinden Hafız Ali Efendi'ye ait 5 oda ve 2 sofalı bahçeli ahşap hanenin bitişiğinde, Ebniye hulefasından Ali Efendi'nin 320 zira [182m²] 3 oda ve 1 sofalı ahşap evinin altında kendisinin duhancı dükkânı da yer alır. Sokağın solunda "bir tarafı kendi bahçesi ve İstasyon Sokağı ve diğeri İstavri Hanesi ve tarik-i amm [yol]" tarifinden, Niğdeli astarcı İstefan'ın 8 odalı ve 3 sofalı bahçeli ahşap evinin tek katlı ve bahçenin İstasyon Sokağı tarafında olduğunu düşünüyoruz. Yine sokağın solunda ve muhtemelen Kule Hamamı'na yakın ucunda 1000 zira [570m²] arsada, Mehmet Nuri Efendi'nin 38 odalı ahşap hanı yer alır.

Yedikule, Mirahur'da çıkan yangınlarda, 1883'te 88 hane ve 1901'de 51 hane, 1906'da Mirahur İlyas Bey Mahallesi'nde çıkan yangında 1906'da 115 hane, 1907'de İstasyon Sokağı'nın doğusunda Mirahor Camisi'ne kadar olan yapı adalarında 60 hane yanmıştı (Ergin, 1995). 1906'daki yangından sonra, geometric yapı adaları etrafında birbirini dik açıda kesen sokak sisteminde bir planlama yapılmış ve Narlıkapı İstasyonuna inen sokakla Mirahur Tramvay Caddesi'nin kesiştiği yerde yapı adalarının köşeleri 45° kesilerek bir meydan oluşturulmuştu.¹⁴

Yangın yerlerinin imarının 1918'lerde henüz tamamlanmadığı, 1934 İstanbul Şehir rehberine göre bu tarihte bitirildiği anlaşılıyor.

7. Kuyu Bakkal Sokağı'nda (günümüzde Kuyulu Bakkal Sokağı), Kuleli Hamam, 4 bahçeli hane, 1 hane arsası, 1 çeşme mevcut. Müslüman sakinlerin yaşadığı sokakta, 2 odalı sofalı ahşap haneler kaydedilmiş. Günümüzdeki ahşap iki katlı haneler, büyük olasılıkla, 1906 yangınından sonra yapılmıştı. Yangından sonra kâgir bina yaptırma zorunluluğuna rağmen, burada uygulanmamasının ekonomik nedene dayalı olduğu biliniyor. Yedikule yangınından sonra, sağ tarafına kâgir yangın duvarı yapmak zorunluluğuyla ahşap hane inşasına izin verilmişti.¹⁵

8. Hacı Evhadettin Caddesi'nde (günümüzde Hacı Evhat Sokak), 1 dolaplı bostan, 5 bahçeli hane, hane ve ahır bulunmaktadır. Müslümanların ikamet ettiği caddede, 200-800 zira arasında arsalarda 3/4 oda ve sofalı bahçeli ahşap evler, büyük olasılıkla tek katlıdır. Cadde üstündeki bostan, 13.000 zira [7.410m²] yer kaplamaktadır.

9. Çingiraklı Bostan Sokağı'nda (Zemberek Sokak) 3 hane, 1 bahçeli hane mevcuttur. Rum sakinlerin ikamet ettiği sokakta ticari bir faaliyet görülüyor.

Kürkçübaşı Hüseyin Efendi Mahallesi, kentin merkezinden uzak, kara surlarının dibindeki bir mahalle olup, büyük bostanlar arasında,

¹⁴ İstanbul Atatürk Kitaplığı (İAK).Hrt-005769.

¹⁵ BOA.DH.MKT.d.2768.72, 23 Safer 1327 [16 Mart 1909]

bahçeli/bahçesiz ahşap hanelerin, merkezdeki mahallelere göre daha büyük odalardan oluştuğu anlaşılıyor. Yedikule, 1509, 1766, 1894 depremlerinde (Sakin, 2002) ve 1782 yangınında büyük zarar görmüştü. Halkın afetlerden sonra hızlı konut inşasında ahşap yapı malzemesinin tercih edildiği anlaşılıyor.

4. Sonuç

İstanbul'da, 19.yüzyılda vergilendirmeye esas olmak üzere, yapılan emlak tahririni kaynak alan bu çalışmada, sur içinde, Haliç'e, Marmara Denizi'ne kıyısı olan ve kentin ana eksenini üzerinde yer alan, dört farklı konumdaki mahallelerde, konut tipleri ve sokak sakinleri ele alınmıştır.

16. yüzyılda, büyük olasılıkla, konutlar, taş ve/veya toprak dolgulu ahşap karkas yapılarıdır (Yerasimos, 2006). 16. yüzyıldaki büyük depremden sonra tamamen ahşap malzeme kullanılmaya başlandığı belirtiliyor (Dirimtekin, 1964). Ne var ki, İstanbul'un yangınlarıyla başedilemeyince 1848'de Ebniye Nizamnamesiyle, kâgir malzeme kullanılması zorunluluğu getirilmiştir.

Yangınlar ya da farklı nedenlere bağlı olarak yıkılan, ortadan kalkan sokak ve mahalle dokusunda, dönemin konutları ve yaşayanları hakkındaki bilgilere, 1874 tarihli defter kayıtlarıyla ulaşılmıştır. Haliç'ten Marmara'ya kadar uzanan 1782 yangınlarında, bu çalışmada konu edilen mahallelerden Ahırkapı'da Akbıyık Mahallesi dışında kalanlar yangında zarar görmüştü. Yangından sonra başlatılan imar çalışmalarında kâgir yapıya eğilim görülse de, uygulamada mümkün olmadığı görülmektedir (Yıldız, 2014). Balat (1866), Aksaray (1911), Yedikule Mirahor (1883, 1901, 1906, 1907) yangınları çalışmadaki mahalleleri etkilemiş diğer yangınlardır. Bu yangınlardan sonra, her ne kadar planlı değişim olsa da, merkezden uzak Yedikule gibi semtlerde, yangın duvarı yapmak zorunluluğuyla, ahşap inşaata izin verilmiştir. Dolayısıyla, çalışmada kaynak alınan defterler incelenirken, mahalle ve konutlar, geçmişi ve geleceği içeren mekânsal okumalarla birlikte değerlendirilmiştir.

Merkezde ya da merkeze yakın mahallelerde, sık dokuda bitişik nizamlı konutlar, merkezden uzak mahallelerde bahçeli konutların bulunduğu biliniyor. Bu durumun iki hali mevcuttur: Örneğin, yangın geçirmemiş, ancak saraya yakın Ahırkapı, Akbıyık Mahallesi'nde, üst gelir grubundan paşalar ve bürokratların yaşadığı konutların bitişik nizamlı olduğu görülürken, büyük bir yangından sonra planlanan sıradan esnaf ve yapı ustalarının ikamet ettiği Fener, Tahta Minare Mahallesi'nde de, bitişik nizamlı evler bulunur. 19.yüzyılda, artan nüfusla birlikte kent toprağının ve yangınlardan sonra planlanan mahallelerde inşa edilen kâgir konutların değeri artmıştır. Şehzadebaşı, Laleli gibi kentin ana caddelerine bitişik mahallelerde, yine bürokrat ve paşaların ikamet ettiği bahçeli iki katlı konut ya da konak yapıları yer alır. Langa'da İnebey Mahallesi, Marmara sahilinde iskelesi aracılığıyla, kentin diğer yerleşmelerinden gelenlere hizmet eden gazino ve meyhaneleriyle dışa açık bir profil sergiliyor. Merkezde

Şehzadebaşı'nda Fevziye Mahallesi 17.yüzyıldan beri "muteber" (Mantran, 1990) bir mahalle olma statüsünü korur.

1874 tahririnde, çalışmada ele alınan mahallelerde, sadece konutların olduğu sokaklarda etnik olarak homojen bir yapı görülürken, dükkânların yoğunlukta olduğu işlek sokak/caddelerde, etnik farklılaşma göze çarpıyor. Dolayısıyla 19.yüzyılda, mahallelerin değil, sokakların etnik farklılaşma ya da birliktelik yansıttığını söylemek mümkün. Bir başka örnekte, müslüman kesimin yaşadığı sokağın bir ucunda ikamet eden iki Rum ailenin varlığı, o sokağın keşiştiği Rum kesimin yaşadığı diğer sokakla ilişkilidir. Modernleşme sürecinde, geleneksel Osmanlı mahalle yaşantısındaki esnek sosyal yapının, birden bire ortadan kalkmadığı görülüyor. Dolayısıyla mahallelerin sosyal ayrışmaya uğraması için, 19.yüzyılın ortalarındaki planlama çalışmaları ve uygulamaları yerine, 1908 devrimi sonrasında işaret etmek gerekiyor. Sosyal ayrışmanın bu dönemden sonra belirginleştiğini söylemek mümkündür.

19. yüzyılda inşa edilen yapıların tümünün mimarlarını bilemiyoruz. Bunun yanında, önemli yapılarda ve işlerde dönemin meşhur mimarlarıyla çalışan kimi usta ve kalfaları biliyoruz. Ancak onların hangi sokakta, ne tip bir konutta yaşadıklarına dair fikrimiz yok. Bu kayıtlar sırasında, Bâb-ı Âli onarımları, dönemin büyük yangınıyla (1865 Hocapaşa) zarar gören kentin planlı uygulamalarında çalışan Hacı Dimitri Kalfa'nın, Fener Caddesi'nde, Haliç'e bakan surlara bitişik, 56 numaradaki 3 katlı kâgir evde yaşadığını da öğrenmek mümkün olmuştur. Ne yazık ki, dönemin tüm mahallelerinin kayıtları eksiktir. Yine de farklı bölgelerdeki mahallelerden yola çıkarak, İstanbul genelinde örnekleme yapmaya imkân verecek belgeler mevcuttur.

Bilgilendirme: Çalışmada çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Akgündüz, A. (2000). İcareteyn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alp Yücel Kaya, Y. T. (2009). Tahrir'den Kadastro'ya:1874 İstanbul Emlâk Tahriri ve Vergisi: "kadastro tabir olunur tahri-i emlâk". *Tarih ve Toplum*, sayı:9, 8-56.
- Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı .
- Ayverdi, E. H. (1978). *19. Asırda İstanbul Haritası*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
- Barkan, Ö.L., Ayverdi, E. H. (1970). *İstanbul Tahrîr Defteri 953 (1546) Tarihli*.
- Boyacıoğlu, D. (2019). Osmanlı Fabrika Yapılarının Projelendirilmesi ve İnşasında Etkili Olan Özneler. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 77-95.

- Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çelik, G. (2010). Tanzimat Döneminde Tarihi Yarımada: Tercihler, Yaklaşımlar, Görünümler. *Tarih Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8 (16), 227-258.
- Çokuğraş, I. (2016). *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi-Ara Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1949,1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dirimtekin, F. (1964). *Ecnebî Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul*. İstanbul: Fetih Cemiyeti.
- Efendi, C. (2005). *Risaâle-i Mi'mâriyye*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, (ed.) İ.Aydın Yüksel.
- Ergin, O. N. (1936). *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Ersoy, B. (2001). Osmanlı Şehir İçi Hanlarının İşlevleri. *Electronic Journal of Oriental Studies*. Utrecht.
- Eyice, S. (1963). *Son Devir Bizans Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eyice, S. (2011). İstanbul'un Kaybolan bir Eseri:Kazasker Ebu'l Fazl Mahmut Efendi Medresesi. *Tarih Dergisi*, 10(14), 147-162.
- Gürses Söğüt, S. (2016). 19.Yüzyıl İstanbul'unda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri. *Toplumsal Tarih*, 50-62.
- Hovhannesyan, S. S. (1996). *Payitaht İstanbul'un Trahiçesi*. İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İnalçık, H. (2017). *İstanbul Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Mantran, R. (1990). *17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ölçer, E. (2014). *Şehir Sokak Hafıza*. İstanbul : Zeytinburnu Belediyesi.
- Ömer Lütfi Barkan, E. H. (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.

- Özkaya, H. G. (2015). *18. Yüzyılda İstanbul Evleri*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Öztürk, A. İ. (2018). *İstanbul Şehir Suyu Hizmetinde Şirketler Dönemi (1881-1937)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Sakin, O. (2002). *Tarihsel Kaynaklarda İstanbul Depremleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Seyitdanoğlu, M. (1996). Yerel Yönetim Metinleri 2: Sokaklara Dair Nizamname. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, V/1, 59-70*.
- Söğüt, S. G. (2015). Yeni Belgelerle 1865 Hocapaşa Yangınının Sınırları. *Toplumsal Tarih, sayı:263, 74-80*.
- Söğüt, S. G. (2019). Modern Bir İmarı Çözümleme Denemesi:1865 Hocapaşa Yangını. *Mimarlık Dergisi, sayı:406, 54-60*.
- Tanyeli, U. (2006). Osmanlı Metropollerinde Evlerin Konfor ve Lüks Normları. C. K. Suraiya Faroqhi içinde, *Soframız Nur Hanemiz Mamur* (s. 333-349). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Wiener, W. M. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yağcı, Z. G. (2015). Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekâr Odaları ve Bekârlar. *Türk ve İslâm Araştırmaları Dergisi, 65-85*.
- Yerasimos, S. (2006). 16.Yüzyılda İstanbul Evleri. C. K. Suraiya Faroqhi içinde, *Soframız Nur Hanemiz Mamur* (s. 307-332). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yıldız, K. (2014). 1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit, Çıkarım ve Yorumlar. *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-II* (s. 707-722). İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi.